ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2025/ № 4. 3-4

Termiz – 2025

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020-yil 19-oktyabrda 1122 raqami bilan ro‘yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko‘chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 28.12.2025
Qog‘oz bichimi: 70x85
Bosma tabog‘i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog‘ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko‘chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI:

Bekpo‘lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o‘rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas’ul muharrir)
O‘ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Normat Yo‘ldoshev, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Asqar Eshmo‘minov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O‘zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To‘raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 28.10.2025
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
www.philologicalresearch.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ, доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 28.10.2025
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
www.philologicalresearch.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, PhD (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, PhD (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, PhD (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, PhD (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, PhD (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, PhD (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, PhD (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, PhD (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, PhD (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, PhD (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, PhD (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, PhD (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, PhD (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, PhD (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

UMURQULOV BEKPO‘LAT
Badiiy nutq va uning shakllanish asoslari 7

IBRAGIMOV YULDASH MATKARIMOVICH
Qoraqalpog‘iston o‘zbek shevalari leksikasi tadqiqi masalasi 13

ШАРИФ ЁКУБОВ
Девони Фоний ғазалларидаги Бесутун атамасининг таҳлили 13

SHUKUROV RAHMATILLO
Qadimgi davr manbalarida Farg‘ona vodiysi toponimiyasi tahlili 19

AHMEDOV HAKIM YARASHEVICH
Xalq dostonlarida frazeologik birliklarning uslubiy tavsifi 23

AMONTURDIYEV NURALI RASHIDOVICH
O‘zbek tili etnografizmlar tizimida motivlashuv masalasi 26

ISMOILOV XURMATILLO TO‘LQINJON O‘G‘LI
Paralingvistik haqoratlar va ularni verballashtirish masalasiga doir 30

USMONOVA SHAHODAT
Publitsistik matn tarjimasida pragmatik modulyatsiya va semantik uyg‘unlik 35

RAXIMOVA UMIDA DJUMAYEVNA
Hamid Olimjon ijodida qofiyaning o‘rni 39

UMIROVA SVETLANA
Mualliflik korpusining amaliy qo‘llanilish sohalari 42

TURDIMURODOV SIROJIDDIN
Evfemik maqollar badiiylik va milliylikni kuchaytiruvchi vosita sifatida 45

TURAKULOVA UMIDAXON ANVAROVNA
Erkin o‘xshatishlarda lingvomadaniy xususiyatlarning aks etishi (Tohir Malik qissalari misolida) 48

SAATOVA SURAYYO ISMAILOVNA
Ijtimoiy tarmoq lisoniy shaxsining voqelanishi 52

РАДЖАПОВА НАТАЛЬЯ БАЗАРОВНА
Отражение и формирование: роль гендерных терминов
в восприятии материнства в современном обществе 55

SARBAROVA DILNOZA NOSIRJON QIZI
Sifatlarning badiiy matndagi funksional-stilistik o‘rni 59

XUSANOVA ZUXRA
AQSH va O‘zbekiston ijtimoiy-siyosiy matbuot matnlarida lingvopragmatik strategiyalar:
leksik-uslubiy xosliklar va ta’sirchan til vositalari 62

QURBONOV AKMALJON TAVAKALJON O‘G‘LI
Hid bilish sezgisiga oid til birliklari semantikasi 65

SUYAROVA NARGIZA YULDOSHEVNA
Metaforalarning nasriy asarlardagi tasviriy va ekspressiv imkoniyatlar 68

МУНДАРИЖА

SOBIROVA GULSHANA FAXRIDDINOVNA
O‘zbek tilida haqoratli leksika: korpus lingvistikasi asosida tahlil va bazaviy resurs yaratish 70

JUMAYEVA DILAFRO‘Z ORIFJON QIZI
«Kuntug‘mish» dostoni frazeologizmlarining semantik-statistik tahlili 75

ISLOMOV SARDOR SANJAROVICH
O‘zbek tilining onomastik sathi haqida 79

RAHMATULLOYEV AHTAM A’ZAM O‘G‘LI
Fors tilidagi ot so‘z turkumi borasida rus tilshunoslarining qarashlari 82

OMANOV SHUHRAT G‘ANIYEVICH
Nemis tilidagi “Eigentlich” modal partikelining so‘roq gaplardagi semantik imkoniyatlari hamda tarjima xususiyatlari 84

GAFUROVA NIGORA SA’DULLAYEVNA
Nonverbal means in virtual texts 87

XOLMUXAMEDOV B.F.
Mualliflik leksikografiyasining rivojlanishi va taraqqiyot yo‘li 90

TO‘RAYEVA ZARRINA ABDIMUROT QIZI
O‘zbek onlayn media sarlavhalarida klikbeyt 93

ADABIYOTSHUNOSLIK

DAVRONOVA MAHFUZA ISROILOVNA
Xalq og‘zaki ijodidagi maqollarda ayol konsepti 96

ARSLONV ABDIMUROD KAROMATOVICH
Nurboy Jabborovning adabiy-matnshunoslik merosi: ilmiy maktab, metodologiya va amaliy natijalar… 99

SAIDOVA MUHABBATXON SHUKRULLAYEVNA
Shukur Xolmirzayev asarlarida folklor motivlari va ularning estetik funksiyasi… 102

BARZIYEV OYBEK XABIBULLAYEVICH
Pisandiy va Haziniy ijodida Andijon zilzilasining nazmiy bayoni 106

SULTANOVA RAISA XAYRULLAYEVNA
«Ra’no va Zebo» dostonida Xiromiy badiiy mahorati… 108

BO‘RIYEVA MARVARID HAMDAMJON QIZI
«Javr-u zulmung garchi o‘lmaklik nishonidur manga…» 112

QOSIMOV ANVAR
Kuper ijodida indeys va o‘zbek nasrida milliy qahramon obrazlari… 116

ADABIY TAQRIZ

ҚУРОНОВ ДИЛМУРОД
“Меҳробдан чаён”нинг учинчи нашри ҳақида 119

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2025; 11-12
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

PARALINGVISTIK HAQORATLAR VA ULARNI VERBALLASHTIRISH MASALASIGA DOIR

Ismoilov Xurmatillo To'lqinjon o'g'li,
Zahiriddin Muhammad Bobur nomidagi Andijon davlat universiteti doktoranti (DSc), filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Bugungi ilmiy kashfiyotlar davrida til ilmining shiddatli taraqqiyoti uni immanent holda tadqiq etish "urfdan qolganligi"ni isbotlab ulgurgan bo'lsa-da, funksionallik asosida erishilayotgan muvaffaqqiyatlarning poydevori haqli ravishda ayni vaqtgacha jamlangan bilimlar ekanligi shubhasiz. Zero har bir tug'ilajak yangi qarash avvalgisiga nisbatlangan zamonaviy kreativ g'oyalarning muayyan davr **ijtimoiy ruhi** bilan uzviy bog'liqlikdagi ilmiy mahsulidir.

Tadqiqotchilarning umume'tirofiga asosan tilshunoslik rivojidagi ayni vaqt uning "ijtimoiy markerlangan" davriki, umumiy aloqa vazifasini bajaruvchi verbal hamda noverbal vositalarning uzviy bog'liqlikdagi ko'rinishlari natijasida yangi yo'nalish va usullar hosil bo'lmoqda. "Bu esa tilshunoslikda kishilik jamiyatining aloqa-aralashuvini o'rganuvchi yangi ilmiy yo'nalishlarning hosil bo'lishiga, boshqa fanlar yoki fan bo'limlari bilan aloqador bo'lishga asos bo'ladi"[1].

Bugun ijtimoiy munosabatlarning qizg'in tus olganligi har bir shaxsning muloqot vaziyatlaridagi verbal va noverbal kontakti har galgidan ko'ra muhim ahamiyatga ega bo'lib borayotgani, buning barobarida til tadqiqida shaxs omilining markazga qo'yilishiga ulkan zarurat mavjudligini anglatmoqda. Chunki shaxsning **jamiyatdagi** har qanday **shaxslararo** munosabatida, xoh u verbal, xoh noverbal ko'rinishda bo'lsin "bu mening shaxsiy ishim (nutqim)" qabilidagi qarashning noto'g'ri ekanligi ko'rinib qoldi. Boisi har bir "harakat" jamiyat hayotida muhim rol o'ynab, uning rivojiga ijobiy yoki aksincha ta'sir ko'rsatishi muqarrar.

Tilshunos M.Saidxonov muloqotning noverbal vositalari tadqiqiga doir izlanishlarida "*nutqiy xulq", "aloqa-aralashuvning ijtimoiy normasi"* va "*kommunikativ samara"* kabi e'tiborga molik atamalarni iste'molga kiritadi. Olim muloqotda kommunikativ aktning o'rni masalalsida fikr yuritar ekan, bunda *"nutqiy xulq"*ning qiymati muhim ekanligini eslatadi: "Shaxs o'z xususiyatlaridan va imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda aloqa-aralashuvda ishtirok etadi va uning *nutqiy xulqi* kommunikativ aktda namoyon bo'ladi. Shaxsning aloqa-aralashuv jarayonidagi ijtimoiyligi – ijtimoiy hodisa bo'lgan tildan foydalanishi, barcha lisoniy qonun-qoidalarga rioya qilishi, nutqiy jarayonda suhbatdoshi bilan navbatma-navbat o'z fikrini bayon etishi, muloqotda axborotning ta'sirli, tabiiy va jonli chiqishi uchun nolisoniy vositalardan foydalanishi kabi unsurlardan iboratdir"[2]. *"Aloqa-aralashuvning ijtimoiy normasi"* muayyan holatda mavjud lisoniy birliklarni adresatga turli vositalar orqali ishonarli va ta'sirli yetkazib berish zarurati bilan izohlanadi. Olimning mazkur ta'rifi ijtimoiy odob-axloq qoidalari bilan hamohang bo'lib, N.Farmanovskayaning etiket haqidagi qarashlari bilan izohlanadi, ya'ni etiket – butun xulqimizni ko'rsatib beruvchi, barcha munosabatlarimizning belgilangan normasidir[3]. *"Kommunikativ samara"* atamasining mohiyati esa suhbatdoshlarning imo-ishoralari hamda talaffuz ohangining kommunikativ vaziyatlarda faol qo'llanishda bo'lishi, uning samarasi o'laroq nutqiy kontaktning "ko'ngildagidek" amalga oshishi, bunda kommunikantlar o'rtasidagi munosabatlar, suhbat mavzusi va suhbatdoshlarning o'zaro ta'sirlanishlari ahamiyatli sanalishi bilan ochiqlanadi. E'tirof etilgan "*nutqiy xulq", "aloqa-aralashuvning ijtimoiy normasi"* va "*kommunikativ samara"* atamalari M.Saidxonov tadqiqotining ko'lamiga monand holda badiiy asarlardan keltirilgan misollar asosida dalillanadi. Olimning bu boradagi izlanishlari paralingvistik vositalarning muloqotdagi, xususan, o'zbeklar muloqotidagi o'rni masalasiga qaratilgan bo'lib, ilmiy an'anaga aylanib ulgurgan muloqot tadqiqidagi pozitiv yondashuvga asoslanadi.

Ayni vaqtda tilshunoslikda antroposentrik paradigmaning ustuvorligi, izlanishlarda nutqning shaxs-

[1] Saidxonov M. O'zbek tilida ishoralarning verballashuvi va matniy xususiyatlari: Filologiya fanlari doktori (DSc) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi. – Farg'ona, 2022. – B. 59.
[2] Saidxonov M. Ko'rsatilgan dissertatsiya. – B. 238.
[3] Формановская Н.И. Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты. – М., 1982. – С. 6.

nutq kesishmasida tadqiq etilayotganligi jamiyatda mavjud barcha soha va ularning xodimlari: fan-texnika, san'at, adabiyot vakillari, davlat boshqaruv organlaridan tortib, xususiy tashkilot-muaassasalar mutasaddilari; savdo-sotiq sohasidan tortib, qishloq xo'jaligi xodimlari nutqini bevosita faoliyati bilan uzviy bog'liqlikda o'rganishga zamin hozirladi. Bu ayni muddao. Mazkur holat barcha soha vakillari qatori tilshunos olimlarni ham harakatga keltirib, til tadqiqining turli aspektlarida izlanishlar olib borishga undamoqda. Bundan ko'zda tutilgan asosiy maqsad, avvalo, insonlararo munosabatlarning barqaror ijobiy ko'rinishda bo'lishiga erishish istagining amaliy ifodasidir, desak mubolag'a bo'lmaydi. Biroq shunday bo'lsa-da, insonlararo munosabatlar har doim ham ijobiy ruhda kechmasligi haqiqat. Ayniqsa, bugungi globallashuv davrida **ijtimoiy munosabatlarning "noziklashuvi"** muloqotning faqatgina neytral yoki ijobiy jihatlarigagina e'tibor qaratish biryoqlama ekanligini ko'rsatib, salbiy (haqoratli) jihatlar tadqiqi ham ulkan ehtiyoj va davr talabi ekanidan darak bermoqda. Shu nuqtayi nazardan "muloqotning ijtimoiy oqibati" masalasi har qanday dialogik yoki jamoaviy muloqot ko'rinishlarida dolzarb va qaltisdir. Bunday keskin ta'kid til(nutq)ning huquqiy oqibatlarga olib kelishi mumkinligi bilan bog'liq bo'lib, nutqning har uch turida birdek ahamiyat kasb etadi.

Bugun internet diskursining favqulotda ommalashishi "yozma so'zlashuv nutqi"ning "urfga kirishiga" turtki bo'ldi. Mazkur qorishiq nutq shakliga bo'lgan ehtiyoj va talabning haddan ziyodligi, virtual muloqotchilarning ko'p sonli ekani uning tur sifatidagi barqarorlashuviga xizmat qilmoqda. Buning barobarida nutq turlari tavsifida mavjud og'zaki va yozma nutqqa nisbatan "an'anaviy" sifatlovchisini qo'llash ehtiyoji yuzaga keldi, ya'ni *an'anaviy og'zaki nutq, an'anaviy yozma nutq* kabi. Bunday nomlashning obyektiv sabablaridan biri nomlanishlararo yorqin farqqa erishishdir. Shu asosda nutqning uch turi farqlanadi: *1) an'anaviy og'zaki nutq; 2) an'anaviy yozma nutq; 3) yozma so'zlashuv nutqi*[1].

Mazkur nutq ko'rinishlarida verbal va paralingvistik haqoratlarning ifodalanish shakllarini to'g'ri belgilash, bunda haqoratlarning lingvomadaniy aspektiga jiddiy e'tibor qaratish, ularning verballashuvi kabi masalalar zamonaviy til ilmida jiddiy muammo hisoblanib, oliy qadriyat sanalgan shaxsning sha'ni va qadr-qimmatiga[2] daxl qilishi jihatidan yuridik oqibatlarga olib kelishi mumkin. Shunday ekan nutqiy etiketga zid bo'lgan haqoratli ifoda shakllarini ilmiy etiketga zid holda bo'lsa-da, til tadqiqotlarida jiddiy ko'rib chiqishga zarurat mavjud.

Ayon bo'lganidek, nutqning har uch turida haqoratning aks etishi asosan ikki xil shaklda yuzaga chiqadi: **1) verbal haqoratlar 2) paralingvistik haqoratlar.**

Verbal haqoratlar – so'z bilan ifodalangan haqorat mazmunli birliklarni izohlasa, paralingvistik haqoratlar sirasida – nutqiy vaziyatda qo'llanilgan shartli xarakterdagi barcha haqorat mazmunini ifodalovchi noverbal vositalar anglashiladi. Tabiiy taqazo bilan haqoratning paralingvistik vositalar orqali ifodalanishi haqidagi qarashlar ayni jarayonni nomlovchi, uning umumiy mazmuniga monand atamaga ehtiyojni yuzaga keltiradi. Shu ma'noda tilshunoslikda "*haqorat mazmunli paralingvistik vositalar", "haqoratning noverbal vositalarda aks etishi", "haqoratli paralingvistik birliklar", "paralingvistik haqoratlar", "haqoratli paralingvizmlar"* va shu kabi qo'llanish variantlari orasida kelgusida terminologik xususiyatlarni namoyon etishi, terminlarning nomlanishiga xos qisqalik, aniqlik parametrlariga mos ko'rinishda "**paralingvistik haqorat**" atamasini qo'llashni taklif qilamiz. Bizning bu boradagi izlanishlarimiz hamda tadqiqot xulosalarimizda mazkur atamani tilshunoslikka olib kirish va termin sifatida barqarorlashtirish nazarda tutilgan[3].

Maqolamizning mavzusi va ko'lamiga monand holda quyida o'zbeklarning *an'anaviy og'zaki nutq*ida kuzatiladigan paralingvistik haqoratlar va ularni *an'anaviy yozma nutq*da to'g'ri verballashtirish masalalari xususida so'z yuritamiz.

*Yozma so'zlashuv nutqi*da verbal va paralingvistik haqoratlarning aks etishi borasida esa kuzatuvlarimizga tayanib ayta olamizki, internet diskursidagi *verbal haqoratlar*ning deyarli barchasi *abrivatura, akronim, inversiya, ellipsis, anakoluf* kabi til hodisalari asosida yuzaga chiqmoqda. Yozma so'zlashuv nutqi internet diskursini tavsiflovchi nutq turi sifatida ommalashmoqdaki, *paralingvistik haqoratlar* ham ayni vaqtda keng ommaning salbiy munosabatni "ulashish" vositasi sifatida *emodzi, gif* va *kreolitik matn*

[1] Ismoilov X. Yozma so'zlashuv nutqining yuzaga kelishi va ahamiyatiga doir // Tamaddun nuri / The light of civilization. 2025-yil, 9-son (72). – B. 237-241. https://jurnal.tamaddunnuri.uz/index.php/tnj/issue/view/27/28

[2] Ismoilov X. Paralingvistik vositalarning ijobiy va salbiy emotsinal ta'siriga doir // "O'zbek tilshunosligining dolzarb masalalari" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari – Toshkent, 2025-yil 20-oktyabr, – B. 79-82. https://adabiyotxazinasi.com/index.php/a.

[3] Ismoilov X.T. Sud lingvistikasining sotsiolingvistik va psixolingvistik aspektlari (jinoyat ishlari bo'yicha sud majlisi misolida): Filol. fan.b.f.d-ri. ... diss. – Andijon, 2021. – 142 b. Ismoilov X.T. O'zbek sud lingvistikasi: nazariya va amaliyot: Filologiya fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi. https://oak.uz/userfiles/files/2023-1-son.pdf; Ismoilov, X. (2025). O'zbek internet diskursini tadqiq etish masalalariga doir//Sharq filologiya jurnali, 5(04), 145–152. https://supportscience.uz/index.php/ojp/article/view/2812; https://utppublishing.com/journal/ijsll.

ko‘rinishlarida namoyon bo‘lib, bizning izlanishlarimizda maxsus o‘rganilmoqda[1].

O‘zbek *an’anaviy og‘zaki nutqi*da faol qo‘llanishda bo‘lgan paralingvistik haqoratlar xususidagi qarashlarimiz esa quyidagicha: Ma’lumki, noverbal vositalarning ishlatilishiga ko‘ra tasnifida ular anglatayotgan tushuncha asos qilib olinadi va shunga ko‘ra ishoralar – noverbal vositalar quyidagicha tasnif etiladi. *1) ko‘rsatuvchi belgilar; 2) izohlovchi-ta’kidlovchi belgilar; 3) ramziy belgilar; 4) tasvirlovchi belgilar; 5) emotsional belgilar*[2].

1) ***ko‘rsatuvchi belgilar*** – kompensatsion va verbal vositani kuzatib boruvchi belgi sanalib, kommunikativ aktda faol qo‘llanishda predmet, voqea-hodisa yoki belgini ko‘rsatish (unga tinglovchining e’tiborini qaratish, yo‘naltirish, ishora qilish – X.I.) uchun qo‘llaniladi. Qo‘l, bosh, gavda, nigoh (ko‘z) orqali ifodalanadi. Masalan, *qo‘li bilan ko‘rsatmoq* va sh.k.

2) ***izohlovchi-ta’kidlovchi belgilar*** – ma’lum voqea-hodisa, belgi, holat, harakat yoki predmet haqida ma’lumot ifodalab mantiqiy jihatdan hukmni bildiradi. Bunday belgilar tasdiq, inkor, noma’lumlik, gumon, xayrixohlik (shu bilan birga kamsitish va haqoratni ham – X.I.) kabi ma’nolarni izohlaydi va ta’kidlaydi. Izohlovchi-ta’kidlovchi belgilar substitutsion xarakter kasb etadi va boshqa noverbal vositalarga nisbatan kommunikativ aktning tabiiy tarkibiy qismi ekani bilan hamda faol ishlatilishi bilan farqlanib turadi. Masalan, *labini burmoq, ko‘rsatkich barmog‘ini chakkasiga buramoq* va sh.k.

3) ***ramziy belgilar*** – etiket (adab) shakllari bilan aloqador bo‘lib, muomala madaniyatida etiket (adab) shakllari sifatida shakllanib qolgan urf-odat, diniy rituallar, irim qilish va boshqa an’anaviy xatti-harakatlarni o‘z ichiga oladi. R.P.Volos esa bu xarakterdagi noverbal vositalarni “urf-odat ishoralari” deb nomlaydi[3]. Masalan, *qo‘lni qovushtirish, qo‘l olishuv, ta’zim qilmoq* va sh.k.

4) ***tasvirlovchi belgilar*** – narsa, voqea, hodisa, harakat, holat va ularning belgilarini tasvirlash asosida ifodalaydi. Bunday noverbal vositalar orqali ifoda etilayotgan tushuncha o‘sha narsa, belgi, harakat, holatni turli jihatdan tasvirlab beradi. Ye.Kedrovaning uqtirishicha, tasvirlovchi ishoralar individual nutq mahsuli bo‘lib, aloqa-aralashuvdagi faolligiga qarab muqimlashishi, umumiylik kasb etishi va simvolik xususiyat ifodalashi mumkin[4]. Tasvirlovchi noverbal vositalar ko‘proq qo‘l harakati asosida amalga oshiriladi, chunki qo‘l orqali katta, kichik, yumaloq, uzunchoq, baland, past va boshqa belgilar; turli shakllar, predmetlar tasviri, miqdor, harakat, holat, ularning belgisini ifodalash mumkin[5].

5) ***emotsional belgilar*** – insonning hissiyoti bilan bog‘liqdir. Verbal jihatdan shakllanmasdan, insonning sezgilari, his-tuyg‘ulari orqali uzatilayotgan axborot “emotsional til”dir.

Ko‘rinadiki, yuqoridagi tasnif paralingvistik vositalarning namoyon bo‘lish shakllari va ularning o‘ziga xosligini izohlab: inson nutqini kuzatib boruvchi; ma’lum voqea-hodisa, belgi, holat, harakat yoki predmet haqida ma’lumot beruvchi; etiket (adab) shakllari sifatida shakllanib qolgan urf-odatni ifodalovchi; narsa, voqea, hodisa, harakat, holat va ularning belgilarini tasvirlovchi; insonning sezgilari, his-tuyg‘ulari orqali uzatilayotgan axborotni namoyon qiluvchi xarakterda bo‘ladi. Kuzatuvlarimiz natijasida paralingvistik haqoratlarning yuzaga chiqishida asosiy “rol o‘ynovchi” turlar sifatida tasnifdagi “*izohlovchi-ta’kidlovchi belgilar”* hamda *“tasvirlovchi belgilar”* muhim ahamiyat kasb etishi aniqlandi.

Yuqorida e’tirof etilganidek, M.Saidxonovning ishoralarning verballashuvi masalasidagi tadqiqoti garchi unda faqatgina neytral va ijobiy ma’no anglatuvchi ishoralarga e’tibor qaratilgan bo‘lsa-da, bizning amaliy kuzatishlarimiz asosida belgilangan paralingvistik haqoratlarni to‘g‘ri verballashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Olim imo-ishoralar – kommunikativ akt tarkibiga kiruvchi ma’lum axborotni uzatuvchi kishining xatti-harakatlari ekanligini ta’kidlar ekan, ishoralarning verballashuvi muhim ahamiyatga egaligini aytadi: “Kommunikativ akt tarkibiga kiruvchi ishoralar, imolar, tana harakatlari va boshqa ma’no ifodalovchi ovozning sifatiy o‘zgarishlari kabi vositalarning **til birliklari orqali ifodalanishi verballashuv sanalib**, o‘zbek tilidagi ishora fe’llari, so‘z qo‘shilmalari, ularning badiiy matnda ishlatilishi, gap strukturasidagi o‘rni, remarka va replikalar orqali berilishi kabi masalalar tadqiqi katta amaliy ahamiyatga molik[6]. Ushbu ta’rifda ishoralarning badiiy matnda ishlatilishiga urg‘u berilishini M.Saidxonov izlanishlarida badiiy matnlarda ifodalangan paralingvistik vositalarning verballashuvi masalasiga

[1] Ismoilov X. Internet diskursida haqoratning voqelanishiga doir // Filologiya Va Pedagogika 2025-yil, 9 (13)-son. – B. 106-109. https://tilvaadabiyot.uz/f/9_2025_filologiya_va_pedagogika.pdf.

[2] Bu haqda qarang: Saidxonov M. O‘zbek tilida ishoralarning verballashuvi va matniy xususiyatlari: Filologiya fanlari doktori (DSc) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiyasi. – Farg‘ona, 2022. – 247 b.

[3] Волос Р.П. Введение в изучение невербальной коммуникации русского языка. // Страноведение и преподавание русского языка иностранцам. – М., 1972. – С. 79.

[4] Кедрова Е.Я. Вербальное обозначение жестов персонажей при передаче прямой речи в художественном тексте. – Ростов-Дон, АКД, 1980.

[5] Saidxonov M. Ko‘rsatilgan dissertatsiya. – B. 91.

[6] Bu haqda qarang: Saidxonov M. Ko‘rsatilgan dissertatsiya. – 247 b.

e’tibor qaratilganligi bilan izohlash mumkin. Ta’kidlash kerakki, paralingvistik haqoratlarni belgilash borasida esa bunday yo‘l tutish o‘zini oqlamaydi va bevosita amaliy kuzatishlarga asoslanib chiqarilgan xulosalargina to‘g‘ri, aniq va ishonchli bo‘ladi. Shu ma’noda quyida *an’anaviy og‘zaki nutq*qa xos tarzda kuzatilgan muayyan nutqiy vaziyatlarda shaxsga nisbatan haqorat mazmunini ifodalovchi paralingvistik haqoratlarning sakkiz ko‘rinishini keltiramiz. Mazkur xulosamiz bizning bevosita amaliyotdagi ilmiy izlanishlarimiz va Andijon davlat universiteti qoshidagi “Lingvistik xizmat markazi”ning 2021-2025-yillar oralig‘idagi amaliyoti davrida olingan xulosalarimiz bilan dalillanadi.

1-jadval

№	**Paralingvistik haqorat ko‘rinishlarining ishora fe’llari bilan ifodalanishi**	
	ko‘rsatkich barmoq bilan chakkani buramoq – ko‘rsatkich barmoqni chakkasiga shuruf qilib buramoq	jinni
	o‘rta barmoqning uchi ich tomoni bilan ko‘rsatkich barmoqning tashqi tirnoq uchini birlashtirib, barmoqlar orasini ochish	ayollar jinsiy a’zosiga nisbatlangan haqorat;
	o‘ng qo‘l barmoqlari uchini birlashtirib aylana hosil qilgan holda chap qo‘l kafti bilan urish	jinsiy aloqaga nisbatlangan haqorat;
	chap yoki o‘ng qo‘lning yoki har ikkala qo‘lning bir vaqtda tengdaniga bosh, ko‘rsatkich, nomsiz va sinchaloq barmoqlarini yopib, o‘rtancha barmog‘ini ochiq holda ko‘rsatish	erkaklar jinsiy a’zosiga nisbatlangan haqoratni ifodalaydi;
	chap qo‘lning bosh, ko‘rsatkich, nomsiz va sinchaloq barmoqlarini yopib, ochiq qoldirilgan o‘rtancha barmoqni o‘ng qo‘l barmoqlari uchini birlashtirib hosil qilingan aylanaga kiritib chiqarish (shunisi ahamiyatliki ushbu paralingvistik haqoratda adresant o‘zini ushbu jinsiy aloqani amalga oshiruvchi dominant shaxs sifatida namoyon qiladi)	jinsiy aloqaga nisbatlangan haqorat
	chap qo‘l tirsakkacha gorizantal holda harakatsiz tutib, o‘ng qo‘lni uning ostidan chiqarib vertikal holda harakatlantirish	erkaklar jinsiy a’zosiga nisbatlangan haqorat
	bosh barmoqni ko‘rsatkich va o‘rtancha barmoq orasidan chiqarish	safro (tezak, go‘ng)
	chap yoki o‘ng qo‘lni kafti ochiq holda jinsiy a’zo ustidan pastga tomon harakatlantirish – mazkur paralingvistik haqorat verbal nutqni kuzatib boruvchi ishora hisblanib, kommunikativ aktga muvofiq *jinsiy a’zoyimni yebsan, …dan naridasan, …ga keldingmi, …ga aytdingmi, …ga bordingmi* va shu kabi ma’nolarni bildirishi mumkin	suhbatdoshni jinsiy a’zodan ham past, haqir hisoblash

Ma’lumki, antropotsentrik yondashuvga ko‘ra ishorani qo‘llash kommunikantlarning o‘zaro munosabatlari, bilim darajasi, saviyasi, ijtimoiy kelib chiqishi, o‘zaro mavqeyi, yoshi va boshqa individual jihatlariga bog‘liq. Bu esa standart ishoralardan tashqari yangi, o‘ziga xos, hosil qilingan ishoralarning ham ishlatilishini taqozo etadi. Ma’lum tipiklashgan noverbal vositalar jamiyat kishilari tomonidan ishlatilgach, standart shaklga kiradi va u verbal vositasiz ham alohida holda mazmun ifodalaydi. Muayyan paralingvistik haqoratlarning ham davomli qo‘llanishda bo‘lishi (urfga kirishi) standart shaklga kirishi va verbal vositasiz ham alohida holda mazmun ifodalashiga asos bo‘ladi. Yuqorida keltirilgan paralingvistik haqoratlar ham aynan standart shaklga kirgan va doimiy qo‘llanishda, deyish mumkin.

O‘zbek madaniyatida turg‘unlashgan azaliy qadriyatlar, mavjud odob-axloq qoidalariga muvofiq emasligi sabab paralingvistik haqoratlarni bugunga qadar til ilmida tadqiq etishga ehtiyoj yo‘q deb, hisoblangan. Biroq bugungi ijtimoiy munosabatlar sharoiti bu qarashning noto‘g‘ri ekanligini ko‘rsatmoqda. Bizning amaliy kuzatishlarga asoslangan nazariy qarashlarimiz bu boradagi dastlabki izlanish bo‘lgani holda paralingvistik haqoratlarni belgilash va verballashtirish masalasining zarurati sud lingvistik ekspertizalarida, xususan, fuqarolarning o‘z sha’ni va qadr-qimmatini himoya qilish yuzasidan yo‘llagan murojaatlarida, huquqiy soha vakillarining lingvistik ekspertiza tayinlash to‘g‘risidagi qarorlarida, lingvist ekspert tomonidan tayyorlangan lingvistik ekspertiza xulosalarida yuzaga chiqayotgan turfa xillik, tushunmovchilik va adolatli xulosa berishdagi ziddiyatli holatlarni bartaraf etishga xizmat qiladi.

Rezyume. Maqolada zamonaviy tilshunoslikning antropotsentrik paradigmasi doirasida paralingvistik vositalarning shaxslararo muloqotdagi kommunikativ qiymatini, ularning ijobiy va salbiy funksional jihatlarini aniqlangan hamda o‘zbek til ilmida “paralingvistik haqorat” terminini qo‘llashning zarurarti asoslangan. Shuningdek, an’anaviy og‘zaki nutq va yozma so‘zlashuv nutqida paralingvistik haqoratlarning ifodalanish shakllari, ularning semantik va madaniy jihatdan verballashtirish muammolari tahliliy yondashuv asosida ochib berilib, paralingvistik haqoratlarning turli ishora fe’llari orqali yuzaga chiqish mexanizmlari amaliy kuzatuvlar asosida tasniflangan hamda ularning lingvistik ekspertiza jarayonlaridagi ahamiyati ko‘rsatilgan.

Resume. This article identifies the communicative value of paralinguistic means in interpersonal communication, examining their positive and negative functional aspects within the anthropocentric paradigm of modern linguistics. It also substantiates the necessity of introducing the term “paralinguistic insult” into Uzbek linguistics. At the analytical level, the paper elucidates the forms through which paralinguistic insults are expressed in traditional oral and written colloquial discourse, addresses the problems of their semantic and cultural verbalization, classifies–on the basis of practical observations–the mechanisms underlying the emergence of paralinguistic insults through various deictic verbs, and demonstrates their significance in the processes of linguistic expertise.

Резюме. В статье определяется коммуникативная ценность паралингвистических средств в межличностном общении, их позитивные и негативные функциональные аспекты в рамках антропоцентрической парадигмы современной лингвистики, а также обосновывается необходимость использования термина «паралингвистическое оскорбление» в узбекской лингвистике. Также на аналитическом уровне раскрываются формы выражения паралингвистических оскорблений в традиционной устной и письменной разговорной речи, проблемы их семантической и культурной вербализации, на основе практических наблюдений классифицируются механизмы возникновения паралингвистических оскорблений через различные указательные глаголы, и показана их значимость в процессах языковой экспертизы.